

איש תמים וישור

שלוש, שהושג אחרי מאומתן מייגע של ארבע שנים ויותר, הביא לחלוקתה מחדש של אירופה, ובעיקר של גרמניה. כל אשר קרה באירופה מאז ועד היום — ובעיקר מלחמת גרמניה צרפת — נובע ממיסוך זה.

מלחמת שלושים השנה גרמה לגרמניה לטראומה היסטורית, שיש בה דימויו כלשהו לטראומה היהודית בימינו. שליש מן העם הגרמני הושמד באותה מלחמה, שני שלישים של הכפרים הוחרבו. במשך דור שלם לחמו צבאות כל המדינות השכנות על אדמת גרמניה, עברו בה לאורכה ולרוחבה, הרגו, בזוו ושרפו. בתום המלחמה היתה גרמניה חרבה, מפולגת ומנופצת לרסיסים. 200 מיליון גולים גדולים וקטנים שלטו שילטון מוחלט במדינות של הם, בעוד שבארצות הסמוכות שלטו מלכים שהקימו מדינות גדולות ומאוחדות.

זה קרה מפני שלגרמניה, השוכנת בלב אירופה, אין גבולות טבעיים — לא הרים בלתי-עבירים, לא ימים, לא מידברות. היא פרוצה מכל עבר, ונוח היה לשכנותיה להילחם על אדמתה.

המסקנה שהסיקו הגרמנים — ובעיקר הפרוסים — מן השואה הזאת היתה שבמקום שאין בו מחסומים טבעיים, יש להקים מחסום מלאכותי: קיר-ברזל של חיילים. כך קם הצבא הפרוסי הגרמני. הוא היה כוח הגנתי. אך במרוצת הדורות הלך והתעצם, השתלט על המדינה ועל התרבות הלאומית, עד שהפך לכוח תוקפני שהטיל את חיתתו על כל אירופה, ולבסוף על כל העולם. יש המתווים קו ישר ממלחמת-שלושים השנה ועד הרייך השלישי.

זהו פרק שכדאי לנו ללמוד ממנו. אחרי הטראומה המיוחדת במינה של השואה, אנו משתוקקים לביטחון מוחלט. הקמנו את קיר-הברזל שלנו, זה"ל, כדי למנוע שואה שניה. אך צבא-ההגנה עלול להפוך בנקל לצבא-כיבוש, שיטיל את חיתתו על כל השכנים, ומכאן הדרך סלולה אל החורבן.

חשבת על כך כאשר עמרת באולם הישן, שבו נחתם המיסקוך היסטורי לפני 340 שנים. החותמים הביטו בי מן הקירות, הפרוטטורים של עשרות השגרירים והשליחים תלויים על הקירות, ומעידים שכל העמים מתעייפים לבסוף מן המלחמה.

אחרי ההרצאה הלכנו לשתות בירה בקנייפה (בית-מרזח) סמוך. היינו שם בחורה מגוננת: כמה ישראלים שהזדמנו לעיר (ובאיו עיר בעולם אין כיום גולים פלסטיניים?) כמה פלסטינים תלויים על הקירות גרמנים שונים. בעזרת הבירה הגענו למסקנה אופטימית: אם אחרי מלחמה נוראה כזאת אפשר היה להגיע לוועידת-שלום בינלאומית, ואם אחרי ארבע שנים של דיונים מייגעים אפשר היה להגיע לשלום — זה יכול לקרות גם אצלנו. לא כן?

מי צריכה גברים?

עלילה כמעט סוריאליסטית: באמצע המידבר הלוהט של נואדה, רב תייר גרמני עם אשתו. היא נוטשת את מכוניתו ונודדת את המיוזודה אחריה. היא מגיעה למקום שכוואל, תחנת-כניון נידחת, ולידה מיוזון ומוטל מוזנח. בעלת המקום — קפה בודאד — היא אשה כושית, ומסביבה כמה טיפוסים תימהוניים, צייר מוזקן, שריף אינדיאני בעל צמות, ילד שחור המנגן באך, וזנונת מיסטורית.

קפה בודאד הוא סרט של בימאי גרמני (פרסי אדלון) הרובר אנגלית. יש בו מסר, אבל לא קל לאתר אותו.

יתכן שהמסר הוא בעצם העימות בין שתי הנשים, שהן הפכיס גמורים: גרמניה בורגנית, שממנונת, שקטה, שלווה, חובבת נקיון

הבושית והגרמניה ב"קפה בודאד"

וסדר (מריאן בגברט), וכושית סוערת, טיבעית, כמעט חייתית, בלגאניסטיית (סיסי פאונדר, ילדת גיניאה). שני הפכיס הרוחים זה את זה, אך הנפגשים במישור של בדירות. שתי נשים נטושות הנוקקות זו לזו, והמגלות במפתיע שחולשתן היא כוח.

אולי המסר הוא מורדני: ששתי נשים יכולות להתקיים יחד גם בלי גברים, שהן ידדנת זו לזו יותר מכפי שיכולו גבר כלשהו להיות ידד לאשה.

אולי המסר הוא הפשוט והעתיק ביותר: שאדם טוב (במיקרה זה, הגרמניה) יכול להרביח בכך את כל סביבתו, בעצם דוגמתו האישית.

אפשר שהמסר בכלל אינו חשוב, כי זהו סרט שכל רגע בו הוא חגיגה לעין ולאוזן. טראגי, מצחיק ומרגש.

הישנים שכירי אמי. ישבתי כמה דקות על המדרגות, כשיצאה ממנו אשה צעירה ונאה. ביקשתי סליחה והערת שגולדתי בבית זה. היא שפעה ידידות. היא בתו של האופה, הגר בו כעת. בבית הסמוך שוכנת המאפייה שלו.

בבית הזה קיים אבי מישור כנקאי פרטי, ועסק בהשקעות של

אורי אבנרי

כספי האורחים. בידי הוגו קריק היו כמה חשבונות של מניות, כתובות בכתבי-יד, כחתימתו.

לי אין זיכרונות מן הבית ומן העיירה. הורי עזבו אותם כשהייתי בן שנה, ועברו לעיר הגדולה, הנובר.

נדמה לי שאמי התוססת לא אהבה את החיים השקטים בעיירה קטנה. את אבי הכירה בהנובר, ושם נישאה לו ערב מלחמת-העולם הראשונה. היא היתה בת 18, ובגיל 20 ילדה את אחותי הבכירה, אז גוייס אבי לצבא, ואמי, שנשארה בודדה בעיר, חזרה לחמותה בעיירה. אבי שירת במינסטר, ונראה כי הוריי הצליחו להיפגש במהלך המלחמה, שכן לפני סופה נולדה אחותי השנייה.

הסתבה היתה ארוקה. היא הקפידה על כשרות. אמי היתה רחוקה מן הדת. על רקע זה היו בעיות בין שתי הנשים. לאי-אמת תפסה סבתי את האשה הצעירה (אמי) כשהיא משתמשת בכלים לא-נכונים. הסתבה נפטרה תישעה ימים לפני שראיתי את אורי העולם.

מאז אני רושם שוב ושוב בטפסים, במקום השמור ל"מקום הלידה", את השם "בקום" — וזהו, בעצם, הקשר היחיד שלי עם העיירה הקטנה והשקטה הזאת.

כלובים בראש המיגדר

לעיר-לירתי הגעתי מפני שהזדמנתי להרצות בעיר הסמוכה מינסטר, בירת מחוז וסטפאליה.

אומרים שמינסטר היא היפה בערי גרמניה. מרכזה בנוי בסיגנון ימי-הבניים. אמנם הפצצה והוחרבה במלחמת-העולם השנייה, אך הבתים נבנו מחדש תוך שיחזור קפדני של הבתים שעמדו שם קודם לכן.

במרכז העיר תלויים על מיגדל-הכנסיה שלושה כלובים, והם כמעט סמל העיר. יש להם היסטוריה מחרידה למדי.

במאה ה-16 השתלטו על העיר אנשי כת המטבילים-מחדש (אנא-באפטיסטים), כת נוצרית שמרדה גם בכנסיה וגם בשילטון החילוני. הם לא הכירו בטבילת-ילדים, ומכאן שמו. הם תבעו מן המבוגרים להיטבל מחדש. חוץ מזה לא האמינו שישוע היה בעל ישות אנושית.

המטבילים-מחדש גירשו מן העיר את ההגמון, שהיה שליט חילוני ורתי כאחד. אומרים שלא ידע קרוא וכתוב. הם נדהגו מישטר קומוניסטי של רכוש מוחתף, יחד עם ריבוי-נשים ודברים טובים אחרים, שעוררו את זעם השליטים. הם קראו למדינתם "ציון".

ההגמון הטיל מצור על העיר וכבש אותה. את ראשי הכת עינה ונראות, אחר-כך הוציאם להורג ככיר המרכזית, ואת גופותיהם תלה בכלובים בראש המיגדר, כדי שבשרם יהיה מאכל לציפורים. (אחת מכתות המטבילים-מחדש היתה כת המנוניסטים, שהיא פעילה אצלנו כיום בשטחים הכבושים במפעלי-סער.)

ירשו של אותו ההגמון במאה ה-16 היה ההגמון קלמנט אוגוסט הרוזן לבית גאלן, מי שהיה אחד הגדולים והאמיצים שבמתנגדי הנאצים. במשך כל ימי הרייך השלישי הטיף נגד המישטר בדר-שטותי בכנסיה של מינסטר. שמו יצא בעולם כולו. הנאצים לא העזו לפגוע בו, בגלל הבסיס העממי המוצק של הכנסיה בעיר, עוד מימי דיכוי המרד של המטבילים-מחדש.

אנשי-הגסטאפו היו יושבים בכנסיה, במעליה-העור שלהם, והיו רושמים כל מילה שיצאה מפיו. מספרים שפעם לא יכול היה איש-גסטאפו להתאפק, כאשר הטיף ההגמון נגד הפגיעה הנאצית במוסר המישפחה. "מה אתה מבין בענייני מישפחה?" צעק הנאצי, "לך אין אשה וילדים!"

הבישוף שלח בו מכת חמור ואמר: "אינני מרשה שבכנסיה שלי יעליבו את הפיררי!" (אדולף היטלר היה, כידוע, רווק עד ערב מותו.)

הרציתי בבניין העתיק של העירייה, ואחרי הדיון לקחו אותי לאולם אחר באותו הבניין, שעליו גאותו העיר מדור-דורות. זהו "אולם השלום", שבו נחתם ב-1648 אחד המיסקומים החשובים ביותר בתולדות אירופה — "השלום הווסטפאלי" שסיים את מלחמת-שלושים השנה.

היתה זאת הרגשה מוזרה. איני יכול לתאר אותה. עמתי בבית הקברות היהודי הישן של העיירה בקום בגרמניה. נותרו בו רק צעירי-טרס קברות שניתנו לזיהוי. שאר השטח מכוסה בעשבוני-בר.

עמתי לפני קבר כפול. על המצבה הישנה ניתן בקושי לקרוא את המילים העבריות: "פ"נ איש תמים וישר, יוסף בריאהרון, מת בזיקנה טובה ביום כסלו... ונקבר ביום י"ד... שנת תרפ"ה תנצב"ה".

ובחצי השני: "פ"נ אשת חיל, עטרת בעלה, הנדלה בת יחוקאל רויב. מתה יום א' כ"א אלול ונקברה ביום..."

ובגרמנית נאמר בצד האשה: כאן נחה בשלוה אשתו של יוזף אוסטרמן, לינה לבית הזל, נולדה ב-23 ביוני 1880, מתה ב-1 בספטמבר 1923. בצד הגבר חסרה הכתובת הגרמנית. אומרים שבמלחמת-העולם השנייה השתמשו כאבני המצבות לבניין בני צורים.

האשה היתה סבתי, שאותה לא הכרתי מעולם. את הסב היכרתי כילד קטן. הוא נפטר כשהייתי בן 5. הם היו הורי אבי.

אינני מאמין בקדושה של קברות. ראיתי יותר מדי גוזיות מכדי להאמין כי גופתי-אדם, שאין בה עור רוחניים, היא-היא האדם עצמו. היכרונות שמשאיר האדם בתודעת הנותרים בחיים הם המצבה היחידה שיש לה ערך.

אך הגה עמתי, בשבוע שעבר, בבית-קברות רומם ונידח זה, בעיירה קטנה שמעטים יודעים על קיומה, וחשבתי על גורל מישפחתי.

קריק

מוצאה מעיירה קטנה אחרת, בחבל-הריין. ב-1878 הוזמן סבי עלי-די הקהילה היהודית בעיר בקום לכהן כמורה בבית-הספר היהודי, והוא מילא תפקיד זה עד יציאתו לגימלאות ב-1897, כשי הוא משמש גם כמעין מל"א מקום של רב. בארכיונים של העיר נשמר שיר שחיבר. "הדורש והמורה" אוסטרמן לרגל יובל הדף לבית-הכנסת המקומי. "תנו כבוד לאלוהים!"

לבית-הקברות הביא אותי אדם מיוחד-במינו. בחיבוב הראשי של העיירה, שמשני צידיו בתים עתיקים בעלי גגות משופעים, ביניהם בתים מימי-הבניים, גר אשן בשם הוגו קריק, קאתולי טוב ככל תושבי העיר. במלחמת-העולם השנייה נפל בשבי הרוסי. מכיוון שהיה צעיר (17) ובריא, החזיק מעמד ושרד חרף התנאים הנוראים. לקראת תום השבי הוצגו הרוסים לפני השבויים סרטים על מחנות-השמדה. השבויים לא האמינו. הם היו בטוחים שהסרטים פוברקו על-ידי הסובייטים.

אך כשבו הביתה ראה את הסרטים שוב, ושוכנע שזה קרה באמת. הוא נזכר במישפחה היהודית שגרה מול ביתו, ושבתה טיפלה בו בילדותו. הוא התחיל להתעניין בקורות הקהילה הירודית של בקום, שחרבה כולה, נבר בארכיונים, חיפש שרידים. זה הפך מיפעל-חייו. הוא נדר בעולם כדי לגלות את יוצאי-בבוסט, אלי הגיע, באחד הימים, בכנסת.

הפעם, בהיותי בקירבת מקום, החלטתי לבקר בעיר ואצלו. אשה גרמניה טובה ושושפת הציעה לי פרוסה ענקית של עוגת תות-סדה וקצפת מתוקה, והבעל הראה לי בגאווה את ספר-המחקר על קהילת היהודים בכום, שהופיע בעריכתו. המיסקום העתיק ביותר בו הוא גט משנת 1341, שבו הכריז מניין בעיר מונשטרא (מינסטר הסמוכה) על גירוש אנה פלוגי בת רבי פלוגי שנולדה במתא ביקהים.

בראש הספר חרוז גרמני: "לנגב רימעה מביא יותר כבוד מאשר שפיכת ים של דם".

הוגו קריק הוא שיציל את בית-הקברות העתיק, השוכן במקום שבו עמדה פעם חומת העיר. עוד ניתן להכיר את החפיר וסוללת-העפר שהקיפו אותה לפני מאות שנים. כשהעירייה רצתה להפכו למיגרש-חייה התנגד, עורך תנועת-מחאה וניצח.

הלכנו לבית שבו נולדתי. הוא עומד כפי שנוצרה בתצלומים

סבא ואני: 1927